

Arazın o tayından

“Güney Azərbaycan” deyiləndə gözümüz önünə ilk gələn Təbriz, “Təbriz” deyiləndə ilk yada düşən milli kimlikləri davamlı olaraq aşıqılanma və aşılarmaya məruz qalmış, İran adlı dövlətdə bağı şan-şan edilmiş bacı-qardaşlarımız – qanıbir, canıbir, dinibir, dilibir soydaşlarımız olur.

Məktəbləri yox, təhsili yox, söz azadlığı yox, toplaşmaq hüquqları əllərindən alınaraq yasaqlanmış, “türk”, “türklük”, “Can Azərbaycan” kəlmələrindən xoflanan bütöv bir xalq İranda hakimiyyət dairələri rəsmilərinin belə haqsız təkpsinə qarşı çıxan bəlli bir türk toplumu vardır ki, ümumi sayları bu ölkədə yaşayan xalqlar arasında ən yüksək rəqəm təşkil edir. İranın sabiq naziri Əliəkbər Salihi Türkiyədə olarkən müsahibə vermiş və bu zaman ölkəsində yaşayan əhalinin 40 faizinin türk dilində danışdığını vurğulamışdı. Bu isə özlüyündə İran rəsmi dairələrinin bu sayı qat-qat kiçildərək, sözdə 8 milyon nəfərə gətirib çıxarmasının siyasi saxtakarlıq olmasından xəbər verir.

Beləliklə, azərbaycanlıların İran coğrafiyasına aid olan bütün şəhər,

kənd, oba və oymaqlarda yaşadıkları məlum olur. Bəs bu qədər geniş arealda yaşayan, bütün mühüm hüquq və azadlıqları əlindən alınan nəhəng bir toplumun tarixi kimliyinin, milli-mənəvi sərvətlərinin – mədəniyyət və incəsənətinin, ağız ədəbiyyatının, folklor və yazılı abidələrinin, tarixi keçmişinin və bu gününün sabaha daşınmasında kimlərin xidməti olmuş və olmaqdadır?

Təbii ki, bu yerdə həm tədqiqatçı-alimlərin, folklor araşdırmaçıların, həm də xalq yaradıcılığının ən geniş və mühüm qolu olan ozan-aşıq sənəti nümayəndələrinin, el şairlərinin danılmaz rolu olduğunu vurğulamaq lazımdır. Bu baxımdan yanaşsaq, Türkiyədə yaşayıb-çalışan ünlü alim, professor Əli Kafkasyalının əvəzsiz

“İran türklərində aşıqlıq ənənəsi” adlı birinci bölmədə bu ölkədə türk aşıqlıq sənətinin yaranıb inkişaf etməsi, İranda məşhur türk aşıqları barədə araşdırmalar öz əksini tapmışdır. İkinci bölmə “İran türk milli kimliyi və aşıqlar” adlanır ki, burada da ölkə aşıqlarının türk dilinə, ədəbiyyatına, inanc dünyasına, musiqi mədəniyyətinə göstərdikləri sevgi, sayğı və xidmətləri,

dünyaca ünlü aşıqların da hazırda “Oğuz ata, Dədə Qorqud ənənəsini davam etdirdiklerini” fəxrli qeyd edir.

Kitabda dildən-dilə, ağızdan-ağıza ötürülərək, aşıqların sazında, sözündə yaşadılan xalq dastanlarından nümunələrə də yer verilmişdir. “Köroğlu və Eyvaz” adlı örnək Qaşqay variantı, “Tilimxan ilə Mehri xanım” isə Qum/Savə Şahsevən variantı olaraq

İranda türk milli kimliyini yaşadan aşıq sənəti

(Türkiyə aliminin araşdırması əsasında)

xidmətləri olduğunu görürük. Müəllifin bildirdiyi kimi, el içindən çıxan, xalqın fikir və duyğularını, arzu və istəklərini sazın, sözün diliylə ifadə edən sənətkarların – yaradıcı aşıqların meydanı digər qəbildən olan insanlara nisbətən daha geniş və azad sayıla bilər.

Ruhunu soydaşlarının könlündə yuvalanmış el havalalarının tərcümanına çevirən bu sənətkarların xalqın zəngin ağız ədəbiyyatı nümunələrinin, aşıq yaradıcılığı xəzinəsinin, dastan və mərasim folklorunun yaşadılmasında xidmətləri əvəzsizdir. Belə demək mümkündürsə, onlar əsl fədailər, milli kimliyin daşıyıcılarıdır. “Dil və ədəbiyyat bir millətin kultürünün ən önəmli daşıyıcılarıdır” – deyər məhz bu cəhəti önə çəkən Əli Kafkasyalı, aşıqların daim el məclislərində, bayram, mərasim və şənliklərdə iştirakını təqdir edir.

Kitabda milli dilin, milli əxlaq dəyərlərin, ana dilimizdə təhsilin, soy-kökə bağlılığın bütün sahələrdə gözgörəsi sıxışdırılıb aradan çıxarılmasına hesablanmış İran siyasətinə qarşı bir fədakar elm adamının dəqiq və tutarlı faktlara söykənən etiraz dolu nidaları əksini tapıb. Tədqiqatda İran coğrafiyasında yaşayıb-yaradan, aşıqlıq ənənələrini qoruyub-saxlayan, dilimizə, mənəviyyətimizə, ənənələrimizə bütün varlığıyla sədaqət ruhu nümayiş etdirən aşıqlarımızdan söz açılır.

Alimin araşdırmaları tam olaraq İran coğrafiyasını əhatə edir. O, 10 ildən artıq bir müddətdə alim İrani şəhərbəşəhər, kəndbəkənd gəzmış, türk dilində, türk ruhunda çalıb-oxuyan, yaşayıb-yaradan müasir aşıqlarla görüşmüşdür. Əli Kafkasyalı onların çalıb-oxumalarını lentə almış, yazıya köçürmüş və artıq haqq dünyasına qovuşmuş el sənətkarları barədə geniş bilgilər, dəyərli məlumatlar əldə etmişdir.

Əsər 3 mühüm bölmədən ibarətdir.

millətsevərlik, vətənsəvərlik, azadlıq və istiqlal şüurunun inkişafı, soy-kökə bağlılıq, qəhrəmanlıq və şərəf duyğusunun güclənməsində aşıqların mühüm rolu ətrafında tədqiqatlar aparılmışdır. “Aşıqların sosial meydana fəaliyyəti” adlı üçüncü bölmədə, əsasən, aşıqların cəmiyyətin sosial həyatında yeri və rolu, evlənmə və kiçik toy mərasimlərində, müxtəlif bayram və ziyafət məclislərində, eyni zamanda, radio-televiziya proqramlarında iştirak və çıxışları geniş şəkildə araşdırmaya cəlb olunmuşdur.

Araşdırma əsərinin mühüm bir hissəsində isə aşıq şeiri örnəklərinə, aşıq şeiri şəkillərinin izahına geniş yer verilmişdir. “İran coğrafiyasındakı Qurbanı, Tufarqanlı Aşıq Abbas, Sarı Aşıq, Xəstə Qasım, Dollu Mustafa, Balovlu Miskin kimi, ustad aşıqların bu bölgədə yetişmələri” ilə qürur duyulan alim Aşıq Çingiz Mehdiqur, Həsən İsgəndəri, Yəduallah Şəkibi, Cəfər İbrahim, Qurban Süleymani, Hüseyn Yeganə, Qılınc Ənvəri, Məhəmməd Hüseyn Kiyani, Məhəmməd Hüseyn Ciddifər, ustad Aşıq Nəvaz, Hüseyn Dehqan, Mənəf Rəncibəri və başqa

oxucu kütləsinə ilk dəfə təqdim edilir.

Ümumilikdə, bu qiymətli nəşrdə 2 mindən yuxarı güneyli aşıq barədə məlumat verilməklə, onların yaradıcılığından bəzi örnəklər təqdim edilir. Nəzərə alsaq ki, İran siyasətlərinin daim nəzarətdə saxladıkları, hər zaman böyük cidd-cəhdlə qarşısını almağa çalışdıkları türk qövminin möhtəşəm birliyini sarsıtmağa yönəlmiş xüsusi nəzarət və izləmələr altında belə böyük iş görmək o qədər də asan deyil. Bu, tədqiqatçıdan böyük cəsarət, fədakarlıq və sevgi tələb edir.

Lakin məsələ milli kimliyə, milli varoluşa bağlansa, bütün ideya və məqsədlər yalnız bir müstəvidə birləşər. Professor Əli Kafkasyalının əsərinin əhəmiyyəti bir də ondadır ki, alim Güneyli aşıqlarımızın həyatını, yaradıcı fəaliyyətini ümumtürk ozan-aşıq yaradıcılığı ənənələri kontekstində və bu zəngin xəzinənin mühüm bir qolu kimi tədqiqata cəlb etmişdir.

Qiyət MƏHƏRRƏMLİ,
AMEA Folklor İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi, filologiya
üzrə fəlsəfə doktoru, şair